

Laurențiu Nistorescu

Imaginile Barbaricum-ului¹: comunitățile neinteligibile

The images of Barbaricum: The Unintelligible Communities

Abstract: The images that part of the elites of the Roman Empire created about the world beyond their borders reflect numerous cultural complexes. An interesting case of misunderstanding The Other is related to the traditional Celtic priesthood.

Keywords: Barbaricum, elites, Celtic priesthood, cultural images

Deși nu a încetat niciodată să funcționeze și cu sensul preluat din tradiția culturală pan-elenică² (de unde termenul a fost preluat de culturile italice, cel mai probabil, încă din epoca arhaică, pe filiera Greciei Magna – ansamblul de colonii din extremitatea sudică a peninsulei), conceptul de *barbar* a dobândit în spațiul socio-cultural latin, relativ de timpuriu³, funcții și dimensiuni mult mai complexe, care au relativizat într-o anumită măsură valorizarea în antiteză a termenului – *Celălalt* devenind obiect al dorinței de cunoaștere și interacțiune în aproape egală măsură cu identizarea sa ca adversar ireductibil – pregătind terenul pentru dezvoltarea deplină pe care avea să o cunoască acest concept începând cu epoca Principatului. Două sunt, în opinia noastră, adaosurile finale de semnificație pe care le aduce contextul latin străvechiului termen: gradul sporit de abstractizare (facilitat de faptul că, în raport cu centrul eminent roman al Imperiului, *Barbarul* devine din ce în ce mai puțin o prezență tangibilă în planul indivizilor și comunităților neinstituționale,

1. Studiu cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cod contract POSDRU/159/1.5/S/140863 – Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice, Rețea de cercetare multiregională (CCPE)

2. Elaborarea noțiunii și sensului de *barbar* este atribuită, printr-un consens cvasiunanim, civilizației grecești clasice. Reținem însă faptul că atât orizontul cronologic al acestei inovații cultural-lingvistice, cât și – între anumite limite – paternitatea și adresabilitatea inițială a acesteia continuă să fie subiect de dezbatere academică. Astfel, Hyun Jin Kim (Kim 2013) subscrie la opinia că termenul *barbaros*, cu semnificația sa clasicizată de poziționare antitetice față de un *Celălalt* perceput ca ostil și, implicit, inferiorizabil, și-a făcut mai întâi apariția nu în Grecia propriu-zisă, ci în Ionia (zonă de interferență greco-traco-hittită), în secolul VI î.Hr., în contextul cultural-politic specific al rezistenței față de ocupația persană, având însă ca antecedent – din aceeași arie etnoculturală, de altfel – tradiția homerică. De altfel, se consideră că cea mai veche atestare a termenului în discuție este cea din epopeea *Iliada* a lui Homer, unde cuvântul este folosit în celebrul „catalog al corăbiilor” (*Iliada* II, 867), sub forma *barbarophonon*, pentru a-i desemna pe locuitorii Cariei.

3. Cu certitudine, sensul specific roman era deja fixat în perioada de apogeu a Republicii

devenind astfel necesară „traducerea” sa printr-o suită de intermediari⁴) și, respectiv, atributul instituțional, exprimat pe deplin de derivatul *Barbaricum* – lumea/*oikumena* barbarilor, dar nu la modul amorf, ci în sensul de societate organizată și dependentă de Centru⁵.

Acest sens deplin, de elaborare conceptuală net superioară semnificantului original (grecesc), este cel care domină imagologia civilizației romane din perioada imperială clasică – cel puțin în măsura în care putem formula astfel de evaluări pe baza unui corpus de opere scrise selectat nu printr-o metodă sau alta de asigurare a unui anumit fel de reprezentativitate în propria-i contemporaneitate, ci în parte prin hazardul supraviețuirii și, respectiv, în parte prin raportarea posterității la aceste opere ca la eşantioane exemplare ale unei culturi de recuperat.

Cazul druzilor

Dacă tratarea individuală a locuitorilor din *Barbaricum* putea fi (și, cu mare frecvență, chiar a fost) asimilată sălbăticiei caracteristice cadrului natural, confruntarea frontală cu comunitățile organizate – respectiv cu societățile – de la frontiere a produs, inevitabil, o reacție culturală cu atât mai puternică și mai de durată cu cât aspectele de straniețate ale societății respective au fost mai vizibile și mai active în relație cu Roma. Unul dintre cele mai interesante cazuri, din această perspectivă, este cel al druzilor (casta sacerdoțială tradițională a celților), imaginea acestora în literatura latină clasică reflectând, cu pregnanță, o dominantă atitudinală marcată de contradictorialitate. Stimulat de observarea poziției privilegiate pe care o dețineau membrii acestui sacerdoțiu în societatea gallică, de insolitul riturilor și cunoștințelor afișate, dar și de ostilitatea eficientă pe care o manifestau preoții galli⁶ față de puterea imperială emergentă, interesul elitelor romane față de druzi s-a manifestat de timpuriu, la cele mai înalte nivele ale elitelor romane. Nu întâmplător, una dintre primele abordări globale, în registru enciclopedist, a acestui subiect îi aparține lui Iulius Caesar, angajat, înainte de accederea sa la puterea supremă în Statul Roman, într-o amplă campanie de supunere a Galliei.

Încă de la începutul evocării druzilor în tratatul său despre campania din Gallia⁷, Caesar pune accentul pe poziția determinantă a acestora (alături de cel al aristocrației militare) în conducerea societății tradiționale celtice/gallice, subliniind preeminența sacerdoțiului

4. Firesc, scriitorii (elitele educate, în sens larg) se poziționează rapid ca intermediari privilegiați ai acestei cunoașteri mediate, monopolizând procesul imagistic, dar statut de intermediari mai mult sau mai puțin minori îl exercită și militarii și elitele zonelor de contact, negustorii ș.a.m.d., nu în ultimul rând, individualitățile barbare care ajung, sub un titlu sau altul (prizonieri, ostatici, mercenari etc.) în inima societății romane

5. Cea mai apropiată construcție semantică echivalentă din prezent, deși la rândul său structural inferioară noțiunii romane *Barbaricum*, este „vecinătatea apropiată”

6. Este de amintit faptul că, în percepția istorică a elitelor romane, gallii au constituit adversarul istoric (adversarul-etalon) pentru Roma, încă din perioada arhaică. O detaliere a subiectului, la Nistorescu 2014

7. Caesar, *De Bello Gallico*. Inițiată în anul 58 î.Hr., campania care face obiectul acestui tratat s-a finalizat în 50 î.Hr., cu cucerirea Galliei și transformarea acesteia în provincie romană. Primele referiri la druzi în *De Bello Gallico* apar în cartea VI, pasajul 13.

asupra celorlalte elite⁸, prestigiul excepțional de care se bucură casta druidică⁹, dar și rolul pe care sacrificiile umane¹⁰ – instrument de rit și credință ce constituia un monopol al sacerdoțiului gallic – îl ocupa în viața curentă a comunităților din această societate. Tonul utilizat de Caesar în portretizarea acestui personaj colectiv este inevitabil admirativ, remarcile autorului fiind însă formulate de pe poziția observatorului bine informat, care deține capacitatea și abilitățile de a înțelege și procesa corect informațiile dobândite și este motivat în descrierea și evaluarea riguroasă de poziția pe care o ocupă ca adversar militar

al societății (societăților) aflate sub influența druidică. Printre detaliile care-i atrag atenția lui Caesar – și care fac din exercițiul său de admirație o atitudine critică – se numără caracterul educat al acestei elite sacerdotiale (deși impune interdicția de a consemna în scris învățătura lor, casta druizilor este alfabetizată, utilizând în acest scop scrierea grecească¹¹), natura mistică a doctrinei lor religioase¹² și dominantă pe care o are ideea imortalității în cadrul acesteia. În același timp, evaluarea axiologică a sacerdoțiului druidic include și o notă de dezaprobare implicită, întemeiată pe practicile sacrificiale (element constant de sensibilitate morală a societății romane, din epoca arhaică și cu prelungiri până în metamorfoza creștină), precum și pe scenografia animalică a centrelor de cult ori pe funeraliile costisitoare¹³.

Caesar nu menționează nici măcar o singură dată vreun nume de druid¹⁴, punând totodată în evidență, în mai multe rânduri, modul colectiv de luare a deciziilor și efectuare a ritualurilor, aspect care dovedește că percepția sa asupra sacerdoțiului gallic este una care îndreptățește eticheta pe care o propunem de personaj colectiv. Atributul „neinteligibil” este, la rândul său, justificat de faptul că, în pofida unei preocupări de echivalare a panteonului gallic cu cel roman, autorul tratatului *De Bello Gallico* nu reușește – ceea ce, de altfel, nici n-a stat în obiectivul său – să înțeleagă natura organizațională și mentalitățile unui ansamblu de populații cu care, la urma urmei, se afla în conflict

8. Printre alte privilegii pe care le dețin, druizii sunt exonerati de taxe și de obligația de la participa la război (Caesar VI, 14)

9. Autorul remarcă faptul că sacerdoțiul druidic îi diferențiază pe galii față de ceilalți barbari, în particular față de germani (Caesar VI, 21)

10. Caesar VI, 16

11. Caesar VI, 14

12. Iulius Caesar face efortul unei *interpretatio romana* în încercarea de a înțelege resorturile acestei doctrine religioase, echivalând divinitățile gallilor cu divinități cunoscute precum Mercur, Apollo, Marte, Jupiter sau Minerva (Caesar VI, 17).

13. Caesar VI, 19

14. Avem în vedere faptul că nici un personaj dintre cele nominalizate de Caesar în *De Bello Gallico* nu este explicit desemnat ca druid, dar cel puțin unul dintre liderii galli evocați – Divitiacus – pare să fi aparținut acestei caste sacerdotale (Cicero, *De Divinatione* 1, 41)

deschis. Natura ieșită din comun a comunității druidice l-a impresionat și pe Tacitus, care descrie ceremonia druidică de dinaintea unei bătălii¹⁵, insistând pe elementele de neraționalitate ale comportamentului femeilor oficiante, pe înfățișarea dezumanizată și blestemele proferate de druzi și, respectiv, pe capacitatea acestor gesturi de a-i speria pe militarii romani. La aproape un secol de la cucerirea Galliei, imaginea tradițională a druzilor continuă să-l marcheze pe geograful Pomponius Mela, care consemnează, într-un amestec de admirație și dezgust, că, deși galii au renunțat la practica sacrificiilor umane, sub îndrumarea acelorași dascăli de înțelepciune¹⁶ care au fost druzii, urmele însângerate ale victimelor duse la altar încă mai pot fi detectate¹⁷. Demn de remarcat este, de asemenea, faptul că prestigiul druzilor și, în același timp, condiția lor neinteligibilă, îndemnând la abordări prudente, continuă să domine imaginarul roman și peste alte trei secole¹⁸. Astfel, Aelius Lampridius¹⁹ consemnează legenda potrivit căreia împăratul Severus Alexander a fost avertizat de o preoteasă druidă să nu sperie la victorie și să nu se încreadă în soldații săi, în vreme ce Suetonius, dar și Flavius Vopiscus le atribuie împăraților Aurelian²⁰ și Diocletian²¹ confruntarea, în momentele timpurii ale carierelor lor, cu profeții ale unor preotese druide care le-au facilitat accesul la – sau cel puțin le-au stimulat preocuparea pentru – puterea imperială.

Bibliografie:

- Homer-Murnu 1955
Homer, *Iliada*, Murnu G. (trad.), Pippidi, D.M. (ed.), Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, București
Kim 2013
Kim, Hyun Jin, *The Invention of the „Barbarian” in Late Sixth-Century BC Ionia*, în Almagor, Eran, Skinner, Joseph (ed.), „Ancient Ethnography: New Approaches”, Ed. Bloomsbury, London/New York/New Delhi/Sidney, pg. 25-48
Nistorescu 2014
Nistorescu, Laurențiu, *Livy and the Barbarians: Frequency and Nature of the References*, în Farbaș, Valeria (ed.), “Lucrările celui de-al XVI-lea Simpozion *Tinerii și cercetarea multidisciplinară*, 13-14 noiembrie 2014, Ed. Asociația pentru Cercetarea Multidisciplinară din Zona Vest a României, Ed. Politehnica, Timișoara, pg. 171-174
Tacitus-Ceașescu 2002
Tacitus, Publius Cornelius, *Istoriei*, Ceașescu, Gheorghe (ed.), Ed. Paideia, București

15. Tacitus, *Annales* 14, 30. O altă referință a lui Tacitus la druzi – mai precis, la pretenția acestora de a face profeții – se regăsește în *Istoriei* 4, 54

16. Însemnări despre cunoștințele avansate deținute de druzi se regăsesc și la Plinius cel Bătrân, *Istoria Naturală* 16, 249; 24, 103; 29, 52 și 30, 13

17. Pomponius Mela, *De Chorographia* 3, 14

18. Este vorba, desigur, de o imagine idealizată, având ca suport o realitate – statutul druzilor într-o Gallie deja romanizată, care decade de la supremația absolută la zona mistică a societății – radical modificată în acest răstimp

19. *Historia Augusta, Severus Alexander* 60, 6, text atribuit lui Aelius Lampridius

20. *Historia Augusta, Aurelian* 44, 4-5, text atribuit lui Flavius Vopiscus; Suetonius, *Claudius* 25

21. *Historia Augusta, Carus* 14, 2-3, text atribuit lui Flavius Vopiscus: „Se spune că pe vremea când Diocletian servea încă într-o funcție minoră, s-a oprit la o tavernă în ținutul tungrilor din Gallia ca să-și facă socotelile de peste zi, iar o femeia care fusese preoteasă druidă, i-a spus *Diocletian, ești prea lacom și prea zgârcit*, la care acesta i-a răspuns în glumă că va fi mult mai generos când va ajunge împărat. Atunci druida l-a apostrofat: *Nu glumi, căci vei ajunge împărat după ce vei ucide un mistref*” (trad. LN)

Wisniewski 2009

Wisniewski, Robert, *Si fama non fallit fidem: Les Drudes dans la Litterature Latine de l'Antiquite Tardive*, în „Antiquite Tardive” nr. 17, Ed. **L'Association pour l'Antiquité Tardive**, Paris, pg. 307-315

Webografie:

Caesar (en)

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Caes.+Gal.+toc> , 01.02.2015

Cicero

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cicero/de_Divinatione/home.html , 10.02.2015

Historia Augusta

http://www.livius.org/hi-hn/ha/hist_aug.html , 30.01.2015

Pomponius Mela

<http://www.thelatinlibrary.com/pomponius2.html> , 25.01.2015

Tacitus-Annales

<http://classics.mit.edu/Tacitus/annals.html> , 05.02.2015